

Spółdzielcze Grupy Producentów Rolnych jako podmioty ekonomii społecznej

Rafał Płoski*

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie spółdzielczych grup producentów rolnych jako podmiotów ekonomii społecznej. Scharakteryzowano podstawowe funkcje ekonomii społecznej oraz cele i funkcje tworzenia grup producentów rolnych w formie spółdzielni, które są zbieżne z wartościami i cechami podmiotów ekonomii społecznej. W oparciu o analizę literatury przedmiotu, statut spółdzielczych grup producentów rolnych oraz wyniki autorskich badań ankietowych sformułowano tezy, które potwierdzają, że przy odpowiednim wsparciu rządu spółdzielcze grupy producentów rolnych mogą mieć wpływ na rozwój społeczny i gospodarczy na terenach wiejskich oraz mogą być szansą odrodzenia polskiej spółdzielczości rolniczej.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, spółdzielczość, grupy producentów rolnych.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest przedstawienie nowego modelu spółdzielni rolniczych w postaci spółdzielczych grup producentów rolnych – jako podmiotów ekonomii społecznej wpływających na rozwój społeczny oraz gospodarczy na terenach wiejskich. Grupy producentów rolnych stanowią nowy rodzaj podmiotów gospodarczych działających na rynku rolnym i zbliżone są do spółdzielni rolniczych działających w krajach tzw. „starej UE”, co odróżnia je od spółdzielczości rolniczej (tzw. „stary model”) tworzonej w okresie PRL i reprezentowanej m.in. przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne, spółdzielnie kółek rolniczych, gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”.

Scharakteryzowano podstawowe cechy i funkcje ekonomii społecznej oraz wartości i zasady spółdzielcze, ze szczególnym uwzględnieniem cech i celów spółdzielczych grup producentów rolnych, które są zbieżne z wartościami ekonomii społecznej. Spółdzielcze grupy producenckie można wykorzystać do rozwiązywania współczesnych problemów rolników związanych z utrzymaniem się na rynku oraz podniesienia rozwoju i konkurencyjności ich gospodarstw rolnych ze względu na zmianę warunków produkcji w rolnictwie i wspólną politykę rolną po wejściu Polski do UE. Organizowanie się rolników w spółdzielcze grupy producentów może mieć istotny wpływ na rozwój gospodarczy lokalnych wspólnot, jak również całych regionów, prowadząc do poprawy sytuacji materialnej mieszkańców wsi i terenów wiejskich, które szczególnie są zagrożone bezrobociem. Spółdzielczość jako forma zbiorowej zaradności pomaga społeczności wiejskiej w utrzymaniu aktywności gospodarczej i społecznej. Ponadto, przyczynia się do rozwoju lokalnych społeczności, uaktywnia je kulturowo [Bro-

dziński, 2005, s. 400]. Poza tym warto podkreślić, że historycznie spółdzielczość, zwłaszcza rolnicza i bankowa, była odpowiedzią na biedę i ekonomiczną słabość mieszkańców wsi.

1. Pojęcie oraz podstawowe cechy i funkcje ekonomii społecznej

Pojęcie ekonomii społecznej, zwanej też gospodarką społeczną, jest bardzo szerokie i niejednoznaczne. W sensie definicyjnym jest kategorią wieloznaczną, wciąż będącą przedmiotem dyskusji wśród teoretyków i praktyków tego przedmiotu.

Segment gospodarki nazywany ekonomią społeczną zazwyczaj odwołuje się do wartości, specyficznych celów i zasad funkcjonowania, identyfikując podmioty funkcjonujące w ekonomii społecznej, oraz właściwych form prawno-organizacyjnych dla podmiotów tego sektora. Za takie zasady – wyróżniające podmioty ekonomii społecznej – J. Defourny i P. Develtere uznali:

- nadrzędność świadczenia usług dla członków lub wspólnoty względem zysku,
- autonomiczne zarządzanie,
- demokratyczny proces decyzyjny,
- prymat ludzi i pracy w stosunku do kapitału przy podziale dochodu [2006].

Do powyższego zestawienia trzeba jeszcze dodać cechę lokalnego zakorzenienia i działania na rzecz wspólnoty lokalnej.

* **Rafał Płoski**
Krajowa Rada Spółdzielcza
ul. Jasna 1, 00-013 Warszawa, Polska
e-mail: ploskir@krs.com.pl

Wymienione cechy determinują określone relacje społeczne:

1. Cel społeczny – relacja między organizacją ekonomii społecznej a beneficjentami jej działania: działanie nie dla zysku, a dla społecznej użyteczności.
2. Autonomiczne zarządzanie – relacja między interesariuszami: żaden z nich nie może narzucić zmiany jej statutowego celu.
3. Demokratyczne decydowanie – relacja między członkami: każdy uczestnik może praktycznie wywierać wpływ na jej funkcjonowanie.
4. Praca przed kapitałem – relacja między interesariuszami i członkami organizacji ekonomii społecznej: wypracowana nadwyżka ekonomiczna nie jest dystrybuowana, ale służy realizacji celu społecznego.
5. Lokalne zakorzenienie – relacja między podmiotem ekonomii społecznej a wspólnotą lokalną: działanie w ramach lokalnej wspólnoty i dla niej.

Zdaniem J. Hausnera, odwołując się do ww. cech, ekonomię społeczną należy uznać za sektor gospodarki, w którym organizacje są zorientowane na społeczną użyteczność, a wypracowywana przez nie nadwyżka służy realizacji celu społecznego. Misja podmiotów ekonomii społecznej wynika z autonomii zarządzania, demokratycznego decydowania oraz lokalnego zakorzenienia tych organizacji i jest przez nie chroniona [Hausner, 2007, s. 14].

Od gospodarki prywatnej odróżnia ekonomię społeczną przede wszystkim to, że jej podmioty nie są nastawione na zysk, lecz na realizację celów społecznych, z których najważniejszym jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez aktywizację zawodową i usamodzielnienie osób wykluczonych. Do grupy zagrożonej wykluczeniem społecznym zalicza się w szczególności: bezrobotnych, bezdomnych, uzależnionych i izolowanych. Od gospodarki publicznej ekonomię społeczną odróżnia natomiast to, że jej podmioty nie są kontrolowane przez administrację publiczną, lecz przez obywateli i/lub organizacje obywatelskie. Należy również podkreślić, że podmioty ekonomii społecznej nie należą do gospodarki „wielkich gabarytów i ambicji”. Jest to najczęściej działalność gospodarcza w skali mikro, lokalnie zakorzeniona i podejmo-

wana z myślą o bezradnych i wykluczonych, którzy o równości szans, nawet jeśli słyszeli, mogą jedynie pomarzyć [Ibidem, s. 12].

Stała Europejska Konferencja Spółdzielni, Towarzystw Ubezpieczeń Wzajemnych, Stowarzyszeń i Fundacji uznała, że „organizacje gospodarki społecznej są podmiotami gospodarczymi i społecznymi aktywnymi we wszystkich sektorach. Wyróżniają się celami i szczególną formą przedsiębiorczości. Gospodarka społeczna obejmuje organizacje, takie jak: spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, stowarzyszenia i fundacje. Ich aktywność występuje przede wszystkim w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, wyżywienia, bankowości, ubezpieczeń, produkcji rolnej, spraw konsumenckich, aktywności zrzeszeń oraz organizowania zaplecza handlowego, rzemiosła, mieszkalnictwa, usług w miejscu zamieszkania, edukacji, szkoleń w dziedzinie kultury, sportu i aktywności w czasie wolnym” [Leś, 2005, s. 37].

2. Cele, zadania i cechy spółdzielczych grup producentów rolnych – zasady i wartości spółdzielcze

Spółdzielcze grupy producenckie działają jako grupy producentów rolnych na podstawie:

- ustawy Prawo spółdzielcze z 16 września 1982 r. (t.j. Dz.U.2013.1443),
- ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz.U.2000.88.983, ze zm.),

oraz jako grupy i organizacje producentów owoców i warzyw na podstawie ustawy z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw, rynku chmielu, rynku suszu paszowego oraz rynków lnu i konopi uprawianych na włókno (tj. Dz.U.2011.145.868).

Obecnie w Polsce funkcjonuje 16 branż spółdzielczych [<http://www.krs.org.pl>]¹, które prowadzą swoją działalność na podstawie ustawy Prawo spółdzielcze z 16 września 1982 r. (t.j. Dz.U.2013.1443) oraz na podstawie innych aktów prawnych regulu-

¹ GS „Samopomoc Chłopska”, Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne, Spółdzielczość Ogrodniczo-Pszczelarska, Spółdzielnie Kólek Rolniczych, Spółdzielczość Mleczarska, Spółdzielczość Spożywców „SPOŁEM”, Spółdzielczość Mieszkaniowa, Spółdzielnie „Cepelia”, Spółdzielczość Bankowa, SKOK, Spółdzielczość Rzemieślnicza, Spółdzielczość Uczniowska, Spółdzielczość Socjalna, Spółdzielczość Pracy, Spółdzielczość Inwalidów i Niewidomych, Spółdzielcze Grupy Producentów Rolnych.

jących funkcjonowanie poszczególnych rodzajów spółdzielni².

Zgodnie z ustawą Prawo spółdzielcze, spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, która w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Spółdzielnia może także prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska.

Cechy charakteryzujące ten typ podmiotów to:

- dobrowolne powołanie organizacji przez jej członków,
- swoboda przystąpienia i wystąpienia z organizacji,
- swoboda ustalenia stosunków organizacyjnych oraz treści stosunku członkostwa,
- wspólne cele członków organizacji,
- zależność organizacyjna (podział kompetencji, wybór i zarządzanie na zasadach demokratycznych),
- niezależność organizacji.

Kongres Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Manchester w 1995 r. opracował uwspółcześioną, nową wersję zasad spółdzielczych i wartości – jako wytyczne, przy pomocy których spółdzielnie wprowadzają swoje wartości do praktyki. Służą one do identyfikacji spółdzielni lub innej firmy gospodarczej:

- I. Zasada dobrowolnego i otwartego członkostwa.
- II. Zasada demokratycznej kontroli członkowskiej.
- III. Zasada ekonomicznego uczestnictwa członków.
- IV. Zasada autonomii i niezależności.
- V. Zasada kształcenia, szkolenia i informacji.
- VI. Zasada współpracy pomiędzy spółdzielniami.
- VII. Zasada troski o społeczność lokalną.

Spółdzielnie opierają swoją działalność na wartościach samopomocy, samoodpowiedzialności, demokracji, równości, sprawiedliwości i solidarności. Zgodnie z tradycjami założycieli ruchu spółdzielczego, członkowie spółdzielni wyznają wartości etycz-

ne uczciwości, otwartości, odpowiedzialności społecznej i troski o innych. Wszystkie przedstawione wartości i zasady spółdzielcze są zgodne z podstawowymi cechami ekonomii społecznej.

Spółdzielnie działające jako grupy producentów rolnych poza w/w cechami wyróżniającymi spółdzielnie, prowadzą swoją działalność również według przepisów ustawy o grupach producentów rolnych. W myśl tej ustawy osoby fizyczne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby prawne prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działań specjalnych produkcji rolnej mogą organizować się w grupy producentów rolnych w celu:

- wspólnego dostosowania produkcji artykułów rolnych do warunków rynkowych,
- poprawy efektywności gospodarowania,
- planowania produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem jej ilości i jakości,
- koncentracji podaży,
- organizowania sprzedaży produktów rolnych,
- ochrony środowiska naturalnego.

Grupy producentów są organizowane, aby pomóc członkom grupy w dostosowaniu produkcji do potrzeb rynku oraz umożliwić łatwiejszy dostęp do rynków zbytu. Jednocześnie dodatkowymi celami grupy jest prowadzenie wspólnego zaopatrzenia swoich członków w środki do produkcji, uzyskując wymierne oszczędności wynikające ze skali łącznych zakupów. Ponadto, wiele grup, w tym w szczególności grupy zrzeszające producentów owoców i warzyw, inwestuje i podejmuje współpracę, aby realizować wspólne cele na większą skalę. Grupy producenckie stanowią swego rodzaju rozszerzenie działalności prowadzonej przez członka w swoim gospodarstwie rolnym i stwarzają rolnikom możliwość wprowadzenia swoich produktów na rynek, na lepszych warunkach, w związku z dostawą większych partii i lepszej jakości produktów oraz podwyższeniu wartości dodanej (uszlachetnianie, wstępne przetworzenie). Działanie w grupie ma na celu uzyskanie wyższych dochodów, głównie przez obniżenie kosztów prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz poprawę usług świadczonych na rzecz producentów – członków grupy. Taki rodzaj działania grupy określa się jako tzw. „przedłużenie gospodarstwa” [Boguta i in., 2012, s. 10]. Tym samym działalność gospodarcza spółdzielczej grupy producen-

² Ustawa z 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U.2006.94.651, ze zm.), ustawa z 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (tj. Dz.U.2013.1450), ustawa z 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (tj. Dz.U.2013.1222), ustawa z 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (tj. Dz.U.2014.109).

tów rolnych nie polega na skupowaniu produktów i sprzedaży z zyskiem, lecz na sprzedaży produktów wyprodukowanych w gospodarstwach członków. Warunkiem członkostwa w grupie jest podpisanie umowy członkowskiej, w której ustala się wzajemne obowiązki oraz zobowiązania członków i grupy. Zgodnie z w/w umowami oraz statutem (dotyczy spółdzielni):

- członkowie są zobowiązani do korzystania z usług grupy,
- finansowanie inwestycji i nadwyżka dla członków są ustalane na podstawie przepisów statutu,
- kontrola nad grupą powinna być sprawowana przez członków zaangażowanych w działalność grupy i korzystających z jej usług [Boguta, Martynowski, 2010, s. 44].

Spółdzielcza grupa producentów rolnych prowadzi działalność jako zrzeszenie osób, które współdziałają ze sobą, mając wspólny cel, określony nie tylko w ustawie o grupach producentów rolnych, ale również w statucie, w którym mogą być wskazane dodatkowe cele. Członkowie grupy tworzą odrębną grupę społeczną na stosunkowo niewielkim obszarze (na terenach wiejskich), która działa w ich wspólnym interesie.

Współcześnie rolnik prowadzący gospodarstwo rolne, niezależnie od jego wielkości, jest jednostką małą i słabą – często jest skazany na sprzedawanie swoich produktów do jednego nabywcy, który może dyktować warunki kupna towaru. Zrzeszanie się rolników w grupy producenckie w celu wspólnej sprzedaży swoich produktów podnosi w sposób zdecydowany ich siłę konkurencyjną [Boguta, Martynowski, 2010, s. 9–10]. Tym samym organizowanie się rolników w grupy producentów rolnych w dobie gospodarki rynkowej jest jedną z szans na dalsze prowadzenie gospodarstwa rolnego, stanowiącego główny dochód w gospodarstwie domowym na terenach wiejskich, i w konsekwencji uniknięcia wykluczenia społecznego. Ponadto, samoorganizowanie się rolników w grupy producenckie jest przykładem indywidualnej przedsiębiorczości, która pozwala na podniesienie relatywnie niskich dochodów gospodarstw rolnych, w tym w szczególności niskotowarowych.

Jednocześnie należy nadmienić, że grupy producentów rolnych działające w formie spółdzielni integrują głównie rolników posiadających stosun-

kowo niewielkie powierzchniowo gospodarstwa rolne, które samodzielnie nie są w stanie utrzymać dochodowej produkcji. Z uwagi na powyższe, spółdzielcze grupy producentów rolnych zrzeszają większą liczbę członków, niż ma to miejsce w grupach działających w formie spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, które zwykle są rodzinnymi firmami prowadzącymi duże gospodarstwa rolne.

Spółdzielcze grupy producentów rolnych realizują najczęściej działalność gospodarczą w skali mikro lub makro na lokalnym rynku. W ten sposób stają się ważnym pracodawcą na obszarach wiejskich, bowiem rozwijając swoją działalność, preferują zatrudnienie (trwałe lub czasowe) rolników, dając im dodatkowe korzyści zarówno dla ich gospodarstw, jak i wsi. Bezpośrednio z celów ustawowych tworzenia grup producentów i spółdzielni rolniczych wynika również zainteresowanie ochroną środowiska i krajobrazu, co ma znaczenie nie tylko gospodarcze, ale również wychowawcze wśród rolników, kształtując odpowiednie postawy i upowszechniając informacje (np. dotyczące czystości wód, przechowywania środków chemicznych, czystości obszarów wiejskich, infrastruktury itp.) [Brodziński, 2005, s. 71].

Zgodnie z przepisami ustawy o grupach producentów rolnych i ustawy Prawo spółdzielcze członkowie są właścicielami grupy i podejmują najważniejsze decyzje bezpośrednio na walnym zgromadzeniu lub poprzez swoich przedstawicieli wybranych do rady nadzorczej i zarządu, sprawujących zwykle swoje funkcje społecznie, co jest jedną z cech podmiotów ekonomii społecznej.

3. Wspólne cechy i cele spółdzielczych grup producentów rolnych i podmiotów ekonomii społecznej

Analiza statutu spółdzielczych grup producentów potwierdza tezę, że cechy i cele tych spółdzielni są zbieżne z wartościami ekonomii społecznej. Podany analizie statut został przygotowany przez Krajową Radę Spółdzielczą, która w ramach prowadzonych ogólnopolskich projektów dotyczących promocji tworzenia grup producentów rolnych, ze szczególnym uwzględnieniem formy spółdzielczej (uczestniczyło w nich ok. 20 tys. rolników producentów rolnych) od 2006 r. pomagała zakładać tego typu spółdzielnie [Instrukcja, 2010]. Większość

z funkcjonujących spółdzielczych grup producenckich działa na podstawie tego statutu, który stosownie do przepisu art. 2 ustawy Prawo spółdzielcze stanowi podstawowy akt prawny i swego rodzaju umowę między członkami a spółdzielnią, regulując również działalność spółdzielni.

Stosownie do statutu jednym z podstawowych celów działania spółdzielni jest m.in.:

- produkcja produktów lub grupy produktów rolnych, z uwzględnieniem jakości,
- ochrona środowiska naturalnego,
- prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej na rzecz swoich członków i środowiska.

Powyższe cele działania tego rodzaju spółdzielni można zakwalifikować do celów społecznych charakteryzujących działania nie dla zysku, a dla społecznej użyteczności.

Kolejnymi cechami wspólnymi spółdzielni producenckich i podmiotów ekonomii społecznej jest autonomiczne oraz demokratyczne zarządzanie, które wynika wprost z przepisów ustawy Prawo spółdzielcze, wskazując na samorządność podmiotów spółdzielczych oraz demokratyczne zasady podejmowania decyzji przez organy spółdzielni, tj. walne zgromadzenie, radę nadzorczą (jeśli dotyczy) oraz zarząd spółdzielni. Przedmiotowy statut oprócz zapisów wynikających z przepisów ustawy Prawo spółdzielcze, zawiera również rozdział pt. „Postępowanie wewnątrzspółdzielcze”, w którym podkreśla się autonomiczność i demokratyczne zasady podejmowania decyzji w spółdzielni.

Kolejną wspólną cechą jest „praca przed kapitałem”, która występuje w treści statutowych spółdzielni producentów rolnych, zgodnie z którą „część nadwyżki bilansowej przeznaczana się na cele określone w uchwale walnego zgromadzenia”. Statut daje członkom spółdzielni głos decydujący w tej sprawie, jednak większość spółdzielczych grup producentów przeznaczają nadwyżkę na dalszy rozwój spółdzielni, w tym głównie na inwestycje i zwiększenie potencjału produkcyjnego spółdzielni, co w konsekwencji prowadzi do utworzenia nowych miejsc pracy.

Lokalne zakorzenienie, czyli działanie w ramach wspólnoty i na jej rzecz jest kolejną cechą wspólną spółdzielczych grup producentów i podmiotów ekonomii społecznej. Zgodnie z treścią statutu, spółdzielnia może tworzyć fundusz specjalny (wy-

nika to z przepisów ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw; Dz.U.2000.88.983, ze zm.) „przeznaczony na wypłacanie członkom zaliczek za dostawy produktów rolnych, na zapomogi w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych lub losowych oraz pożyczek dla członków przeznaczonych na rozwój i modernizację bazy produkcyjnej. Fundusz tworzy się z odpisów z podziału nadwyżki bilansowej oraz z pomocy finansowej dla grup producenckich”. Jednocześnie potwierdzeniem lokalnego zakorzenienia tego typu spółdzielni jest również pomoc dla lokalnych środowisk, w tym w szczególności udzielanie pomocy finansowej lokalnym ośrodkom szkolnym, organizacjom społecznym, co jest charakterystyczne dla podmiotów spółdzielczych.

Powyższa analiza statutu spółdzielni grup producentów rolnych ma charakter reprezentatywny, gdyż dotyczy większości działających spółdzielni tej branży. To potwierdza stawianą tezę, że cechy i cele tych spółdzielni są zbieżne z wartościami i cechami podmiotów ekonomii społecznej.

4. Spółdzielcze grupy producentów rolnych jako nowy rodzaj spółdzielni rolniczych

Grupy producenckie działają jako grupy producentów rolnych na podstawie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw, oraz jako grupy i organizacje producentów owoców i warzyw na podstawie ustawy o organizacji rynków owoców i warzyw, rynku chmielu, rynku suszu paszowego oraz rynków lnu i konopi uprawianych na włókno.

Zgodnie z ww. przepisami w grupy (minimum 5 członków) mogą zorganizować się osoby fizyczne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby prawne prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działań specjalnych produkcji rolnej.

Termin grupa producentów nie oznacza konkretnej formy prawnej, lecz odnosi się do organizacji, której głównym celem jest wprowadzanie na rynek produktów wytworzonych w gospodarstwach członków.

Grupy producentów działają na rynku jako podmioty gospodarcze najczęściej w formie: spółek z o.o. (64%), spółdzielni (31%) oraz zrzeszeń (4%) i stowarzyszeń (1%), podlegając tym samym regułom ekonomicznym, konkurując o rynki zbytu z pozostałymi podmiotami. Grupa producentów rolnych różni się od innych podmiotów gospodarczych tym, że jest prywatną firmą będącą własnością indywidualnych producentów, którzy będąc jej członkami kierują jej działaniami [Boguta i in., 2014, s. 52, 54].

4.1. Wsparcie finansowe dla grup producentów

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej grupy producentów rolnych zostały objęte wsparciem finansowym na zasadach wspólnotowych, co zdecydowanie zwiększyło zainteresowanie producentów ich tworzeniem. Uzyskują one wsparcie z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), korzystając m.in. z działania pn. Grupy producentów rolnych. W jego ramach mogą uzyskać w ciągu pierwszych 5 lat działalności pomoc ryczałtową na ich tworzenie i działalność administracyjną, w tym inwestycje w wysokości 5%, 4%, 3%, 2% wartości netto sprzedanych produktów, nie większej niż 100 tys. euro, 80 tys. euro, 60 tys. euro oraz 50 tys. euro. Nowy PROW na lata 2014–2020, zatwierdzony przez Komisję Europejską w grudniu 2014 r., również pozwala na uzyskanie pomocy ryczałtowej w ciągu pierwszych 5 lat działalności w wysokości 10%, 8%, 6%, 5%, 4% wartości netto ww. sprzedaży, jednak maksymalnie 100 tys. euro w każdym roku pięcioletniego wsparcia.

W ramach PROW grupy producentów mogły i nadal mogą korzystać także z następujących działań:

- zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej,
- tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw [Boguta i in., 2014, s. 182–183].

Jednocześnie należy podkreślić, że nowy PROW 2014–2020 zawiera zapisy dotyczące udzielania dotacji, a także preferencji, ukierunkowując wsparcie na podmioty spółdzielcze, w następujących działaniach:

- transfer wiedzy i działalność informacyjna,
- tworzenie grup i organizacji producentów,

- przetwórstwo i marketing produktów rolnych,
- współpraca.

Ponadto, spółdzielnie rolnicze i wiejskie mają również dostęp do środków pomocowych m.in. w ramach następujących działań PROW: Rozwój przedsiębiorczości – rozwój usług rolniczych, Modernizacja Gospodarstw Rolnych, Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (RLKS – rozwój lokalny kierowany przez społeczność), oraz w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Warto również pamiętać o środkach wsparcia spółdzielni rolniczych i wiejskich z Funduszy Spójności, w szczególności w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych poszczególnych województw, wdrażanych przez Marszałków Województw lub wyznaczone przez Marszałków instytucje [<http://www.krs.org.pl>].

Powyższe możliwości wsparcia finansowego były jednym z powodów powstawania grup producenckich i niekiedy miały decydujące znaczenie dla ich tworzenia. Należy jednak podkreślić, że dla członków grup producentów zakładanych w formie spółdzielni poza wsparciem finansowym, decydujące znaczenie dla zorganizowania się w grupy ma utrzymanie bądź wzmocnienie pozycji na rynku jako producenta rolnego. Wynika to z tego, że członkami grup w formie spółdzielni są najczęściej rolnicy będący właścicielami stosunkowo niedużych gospodarstw rolnych, odwrotnie niż ma to miejsce w przypadku rolników zakładających grupy w formie spółki z o.o. Podstawowe różnice pomiędzy spółdzielnią a spółką kapitałową wynikają ze stosunków między właścicielami a przedsiębiorstwem i sposobu podejścia do wypracowywania i dzielenia zysku. Właściciele grup producentów działających w formie sp. z o.o. dążą do wypracowania przez ich firmę jak największych zysków i dzielą je proporcjonalnie do zainwestowanego kapitału. Natomiast członkowie spółdzielczych grup producentów oczekują od swojej spółdzielni/firmy następujących korzyści: niższej ceny i udogodnienia przy zakupie środków do produkcji, wyższej ceny i stabilnej sprzedaży produktów wyprodukowanych w gospodarstwie, szkolenia, doradztwa, działalności kulturalnej, socjalnej itp. Ponadto, należy podkreślić fundamentalną różnicę w sposobie podejmowania decyzji; spółka z o.o. oparta jest o kapitał (jeden udział = jeden głos), a spółdzielnia oparta jest o członkostwo (jeden członek = jeden głos).

4.2. Rozwój spółdzielczych grup producentów rolnych

Z danych Krajowej Rady Spółdzielczej opracowanych na podstawie rejestrów grup prowadzonych przez Marszałków Województw (stan na 30.09.2014) wynika, że łącznie w Polsce działało około 1360 grup producentów rolnych oraz około 320 grup i organizacji producentów owoców i warzyw. Łącznie we wszystkich grupach producenckich działało około 35 tys. członków, w tym około 7 tys. członków w grupach i organizacjach owoców i warzyw [http://www.krs.org.pl]. Co istotne, należy podkreślić, że w ostatnich latach liczba tworzonych grup producenckich, w tym w szczególności w formie spółdzielni, znacznie zwiększyła się, co szczegółowo przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Liczba tworzonych grup producentów rolnych (bez owoców i warzyw) w latach 2008–2013

2008	2009	2010	2011	2012	2013
158	137	157	224	239	486
48*	42*	50*	68*	81*	150*

* liczba tworzonych grup producentów rolnych w formie spółdzielni.
Źródło: [http://www.krs.org.pl].

Na koniec 2014 r. w prowadzonej przez Krajową Radę Spółdzielczą bazie spółdzielni występowało w sumie 457 (czynnych – prowadzących działalność) grup producentów rolnych oraz grup owoców i warzyw w formie spółdzielni. Natomiast na koniec 2011 r. spółdzielczych grup producentów rolnych (bez grup i organizacji owoców i warzyw) było w sumie 227. Dodatkowo funkcjonowało około 30 spółdzielni w grupach i organizacjach owoców i warzyw [http://www.krs.org.pl].

Dane liczbowe zamieszczone w tabeli 2 wskazują, że grupy producentów rolnych – jako nowy model spółdzielczości na terenach wiejskich – mają przyszłość i cieszą się dużym zainteresowaniem wśród rolników, w tym w szczególności na terenie województwa wielkopolskiego, które jest liderem w aspekcie tworzenia grup producenckich. Jednocześnie należy podkreślić, że tego typu spółdzielnie branżowe nie są całkiem nowym rozwiązaniem, gdyż branżowe spółdzielnie rolnicze występowały już w okresie międzywojennym m.in. jako spółdzielnie jajczarskie, zbytu bydła i trzody chlewnej, owocarskie dla przerobu owoców i zbytu w stanie

świeżym, Iniarskie i tkackie, pszczelarskie i inne [Kłapkowski, 1927, s. 57].

Tabela 2. Grupy producentów w Polsce, w tym spółdzielnie

Województwo	Liczba spółdzielczych grup producentów rolnych		Liczba grup producentów według stanu na luty 2014 r.	
	Stan na 31.12.2011*	Stan na 31.12.2014	GPR**	GP i OP***
dolnośląskie	7	11	130	11
kujawsko-pomorskie	34	49	130	42
lubelskie	8	19	34	32
lubuskie	5	12	73	6
łódzkie	2	10	36	19
małopolskie	2	11	19	11
mazowieckie	11	28	75	95
opolskie	12	13	87	6
podkarpackie	16	33	43	6
podlaskie	6	12	43	3
pomorskie	10	5	77	10
śląskie	4	5	27	4
świętokrzyskie	1	6	15	16
warmińsko-mazurskie	19	30	87	3
wielkopolskie	86	209	419	47
zachodniopomorskie	4	4	70	1
Razem	227	457	1384	312

* nie obejmuje grup i organizacji owoców i warzyw.

** obejmuje grupy producentów rolnych.

*** obejmuje grupy i organizacje owoców i warzyw.

Źródło: [http://www.krs.org.pl i http://www.cdr.gov.pl].³

Proces tworzenia grup producentów w formie spółdzielczej w ostatnich kilku latach utrzymuje się na zbliżonym poziomie – ok. 30–33% ogólnej liczby zakładanych grup producentów rolnych. Jednak ten poziom jest bardzo zróżnicowany w poszczególnych regionach Polski. Największy udział spółdzielni w tworzonych grupach producentów rolnych występuje w województwie: podkarpackim – 64%, wielkopolskim – 51%, lubelskim – 38%, warmińsko-mazurskim – 37%, kujawsko-pomorskim – 34%. W tych pięciu województwach jest zarejestrowanych ok. 75% wszystkich spółdzielni. Natomiast w samym województwie wielkopolskim na koniec 2014 r. prowadziło działalność ponad 200 spółdziel-

³ Dane z bazy spółdzielni (system KRS) prowadzonej przez Krajową Radę Spółdzielczą oraz ze strony internetowej http://www.krs.org.pl i http://www.cdr.gov.pl.

czych grup producentów, czyli około 45% wszystkich spółdzielczych grup producenckich funkcjonujących w Polsce. W powstawaniu spółdzielni przodowały tereny o dawnych tradycjach spółdzielczych z okresu zaborów, czyli Wielkopolska oraz dawna Galicja (woj. podkarpackie). Oprócz ugruntowanych dobrych tradycji spółdzielczych, wpływ na powstawanie grup producenckich w formie spółdzielni miała także aktywność miejscowych środowisk zainteresowanych tą formą prawną, w tym w szczególności działalność miejscowych liderów aktywizujących lokalnych producentów rolnych. Potwierdzeniem jest odmienna specyfika i struktura gospodarstw w tych województwach⁴. Należy również podkreślić, że w województwach o dużej powierzchni gruntów rolnych powstają głównie grupy w formie spółek z o.o., których założycielami są rolnicy prowadzący duże gospodarstwa rolne na wysokim poziomie, będące niekiedy dużymi przedsiębiorstwami, których głównym celem jest podniesienie dochodu z tych gospodarstw. Dlatego też w województwach o wyższej średniej powierzchni gospodarstw rolnych (zachodniopomorskie, dolnośląskie, pomorskie, lubuskie, opolskie, z zastrzeżeniem warmińsko-mazurskiego) powstaje mniej grup producenckich w formie spółdzielni. Jak wcześniej wskazano, członkami grup w formie spółdzielni są najczęściej rolnicy będący właścicielami stosunkowo niedużych gospodarstw rolnych.

Zakończenie

Zmiany społeczno-gospodarcze wynikające ze wspólnej polityki rolnej (w wyniku wejścia Polski do UE) i w związku z tym przeobrażenia polityki wewnętrznej, prawodawstwa oraz produkcji w rolnictwie powodują, że producenci rolni muszą się organizować w celu podniesienia swojej konkurencyjności i utrzymania się na rynku, co także przyczynia się do budowy bogatszego i silniejszego

społeczeństwa. Jednym z możliwych rozwiązań jest upowszechnianie ekonomii społecznej, rozwój przedsiębiorstw społecznych w postaci spółdzielni rolniczych, w tym spółdzielczych grup producentów. Tym samym konieczne jest stworzenie przez państwo warunków umożliwiających dalszy rozwój przedsiębiorstw społecznych i podmiotów zaliczanych do sektora ekonomii społecznej, w tym również spółdzielni.

Wsparcie tworzenia spółdzielczych grup producenckich może mieć wpływ na rozwój społeczny oraz gospodarczy na terenach wiejskich m.in. poprzez:

- tworzenie nowych miejsc pracy (w ramach działania Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw),
- współpracę rolników z lokalnymi przedsiębiorstwami działającymi w branży rolniczej,
- utrzymanie przez rolników gospodarstw rolnych (dotyczy głównie średnich i małych gospodarstw rolnych),
- inwestycje w urządzenia, maszyny i bazy magazynowe, również przy udziale pomocy z funduszy unijnych,
- świadczenie nowych usług i podniesienie jakości produkcji wytworzonych produktów rolnych,
- edukację rolników–członków spółdzielni w zakresie ochrony środowiska naturalnego.

Spółdzielcze grupy producentów rolnych jako nowy model spółdzielni rolniczych rozwijają się dynamicznie (zob. tab. 1 i 2) i są szansą na rozwój i odbudowę spółdzielczości, która została znacznie osłabiona w wyniku transformacji ustrojowej po 1989 r. W ostatnich latach poza spółdzielczymi grupami producenckimi, jedynie spółdzielnie socjalne (stawiane za wzór podmiotu ekonomii społecznej) mogą poszczycić się tak znacznym przyrostem tempa ich powstawania⁵. Mimo dużej liczby nowych grup w ostatnich latach, wskaźnik gospodarczego zorganizowania polskich rolników (16%)⁶ wciąż znacznie odbiega od stopnia zorganizowania rolników w krajach Europy Zachodniej (średnio

⁴ Ogłoszenie Prezesa Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z 17 września 2014 r. w sprawie wielkości średniej powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w poszczególnych województwach oraz średniej powierzchni gruntów rolnych w kraju w 2014 r. Średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w kraju w 2014 r. wynosi 10,48 ha: dolnośląskie – 16,22 ha; kujawsko-pomorskie – 15,30 ha; lubelskie – 7,54 ha, lubuskie – 20,92 ha; łódzkie – 7,61 ha; małopolskie – 3,95 ha; mazowieckie – 8,55 ha; opolskie – 18,22 ha; podkarpackie – 4,63 ha; podlaskie – 12,24 ha; pomorskie – 19,00 ha; śląskie – 7,37 ha; świętokrzyskie – 5,57 ha; warmińsko-mazurskie – 22,92 ha; wielkopolskie – 13,51 ha; zachodniopomorskie – 30,29 ha [zob. www.arimr.gov.pl].

⁵ Według bazy spółdzielni (systemu KRS) prowadzonej przez Krajową Radę Spółdzielczą funkcjonuje ponad 1020 (czynnych) spółdzielni socjalnych (stan na luty 2015 r.).

⁶ Biorąc pod uwagę liczbę rolników, którzy są członkami grup oraz producentów mleka o większej skali produkcji będących członkami spółdzielni mleczarskich (nie należących do GPR) oraz przyjmując szacunkową w Polsce liczbę 400 tys. producentów towarowych, wskaźnik gospodarczego zorganizowania polskich rolników wynosi 16%.

60%) [Boguta i in., 2014, s. 57]. To potwierdza, że udział w rynku zorganizowanych rolników (członków grup i pozostałych spółdzielni rolniczych) jest najłabszą stroną polskiego rolnictwa. W związku z tym niezbędne są dalsze intensywne działania informacyjno-szkoleniowe oraz praktyczna pomoc rolnikom w tworzeniu i rozwoju grup producentów rolnych – poprzez wprowadzanie rozwiązań systemowych w ramach realizowanej wspólnej polityki rolnej.

Postawione w niniejszym artykule tezy mają swoje uzasadnienie w autorskim badaniu ankietowym⁷, z którego wynika m.in., że:

- działania rządu powinny prowadzić do rozwoju i odbudowy spółdzielni rolniczych oraz wzmacniać znaczenie tych spółdzielni w rolnictwie (90% respondentów),
- działalność organizacji i instytucji rządowych w sposób niewystarczający wspiera tworzenie i organizowanie się rolników (ok. 65% respondentów),
- w obecnym stanie wolnego rynku rolnik działający w pojedynkę nie ma szansy na rozwój i samodzielne zabezpieczenie własnych interesów (ok. 70% respondentów),
- tworzenie grup producentów rolnych to dobra inicjatywa (ok. 85% respondentów),
- najlepszą formą prawną dla grupy producenckiej jest spółdzielnia (ok. 65% respondentów, a następnie sp. z o.o. – ok. 15% i 20% zrzeszenie i stowarzyszenie).

⁷ Badania ankietowe przeprowadzone na terenie całej Polski na grupie około 1000 osób (rolników oraz osób zatrudnionych w rolnictwie) na potrzeby rozprawy doktorskiej pt. „Polityka państwa wobec spółdzielczości rolniczej w II i III RP”.

Literatura

Boguta W., Gumkowski Z., Martynowski M., Piechowski A. [2014], *Spółdzielczość Wiejska – jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, II Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.

Boguta W., Gumkowski Z., Martynowski M. [2012], *Podniesienie konkurencyjności gospodarstw rolnych poprzez zrzeszanie się rolników – ze szczególnym uwzględnieniem formy spółdzielczej*, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.

Boguta W., Martynowski M. [2010], *Organizowanie się rolników w grupy producentów głównym sposobem na podniesienie konkurencyjności gospodarstw rolnych – ze szczególnym uwzględnieniem formy spółdzielczej*, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że jednym z powodów niechęci do tworzenia grup producenckich w formie spółdzielni jest negatywny odbiór społeczny spółdzielczości. Głównie jest to spowodowane tym, że zdaniem większości społeczeństwa spółdzielczość wywodzi się z okresu PRL (ok. 40% respondentów, ok. 30% z okresu międzywojennego, ok. 30% z okresu drugiej połowy XIX w.) i stąd niechęć do tej formy prawnej. Potwierdzają to wyniki badań ankietowych, z których wynika, że ok. 85% respondentów udzielających odpowiedzi wskazało na negatywny wizerunek i odbiór społeczny spółdzielni rolnych ze względu na pozostałości sprzed transformacji, mimo iż jednocześnie ok. 75% członków (w tym byłych) ma pozytywne doświadczenia jako członek spółdzielni przed 1990 r.

Spółdzielczość występuje w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej, który wyznacza kluczowe kierunki interwencji publicznej mające służyć kształtowaniu jak najlepszych warunków dla rozwoju ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych. Zgodnie z KPRES, podstawą istnienia i rozwoju ekonomii społecznej oraz przedsiębiorstw społecznych jest wspólne działanie, które jest podstawą tworzenia się więzi ekonomicznych pomiędzy przedsiębiorstwami społecznymi w obszarze aktywizowania środowisk lokalnych i rozwoju obszarów wiejskich. Wsparcie przedsiębiorczości społecznej odbywa się poprzez stymulowanie partnerstw i wspólnych inicjatyw, czym jest również tworzenie grup producenckich w formie spółdzielni. Przy odpowiednim wsparciu mogą one być szansą na odrodzenie polskiej spółdzielczości rolniczej.

Brodziński M.G. [2005], *Spółdzielczość obsługująca wieś i rolnictwo w okresie przekształceń ustrojowych*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.

Brodziński M.G. [2011], *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej początki – rozwój – przyszłość*, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.

Chyra-Rolicz Z. [2013], *Spółdzielczość jako element społecznej gospodarki rynkowej. Wspieranie inicjatyw założycielskich*, „Ekonomia Społeczna”, nr 2(7).

Hausner J. [2007], *Ekonomia społeczna a rozwój*, MSAP UEK, Kraków.

Instrukcja [2010], *Instrukcja postępowania przy zakładaniu spółdzielni jako grupy producentów rolnych*; materiał informacyjny opracowany przez Krajową Radę Spółdzielczą w ramach działania „Szkolenia zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie”, Warszawa.

Kawa M. [2014], *Spółdzielnie jako podmioty ekonomii społecznej wpływające na rozwój*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 39.

Kłapkowski T. [1929], *Spółdzielczość w Rolnictwie Polskiem*, Państwowy Instytut Nauk Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, Warszawa.

KPRES [2014], *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*, Uchwała Nr 164 Rady Ministrów z 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej”, Monitor Polski, poz. 811.

Leś E. [2005], *Nowa ekonomia społeczna. Wybrane koncepcje*, „Trzeci Sektor”, nr 2.

Piechowski A. [2013], *Wartości i zasady spółdzielcze a społeczeństwo obywatelskie i gospodarka społeczna*, „Ekonomia Społeczna”, nr 1(6).

Akty prawne

Ustawa z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (tj. Dz.U.2013.1443).

Ustawa z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz.U.2000.88.983, ze zm.).

Ustawa z 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw, rynku chmielu, rynku suszu paszowego oraz rynków lnu i konopi uprawianych na włókno (tj. Dz.U.2011.145.868).

Strony internetowe

<http://www.krs.org.pl>

<http://www.cdr.gov.pl>

<http://www.arimr.gov.pl>

Cooperative agricultural producers groups as the social economy entities

Abstract: The aim of the article is to present cooperative agricultural producers groups as the social economy entities. It characterizes the basic functions of the social economy and the objectives and functions of creating of agricultural producers groups in the form of cooperatives which are consistent with the values and characteristics of social economy entities on the basis of the charter of cooperative agricultural producers groups. Based on the analysis of literature on the subject, numerous charters of cooperative agricultural producers groups and the results of surveys copyright by author, formulated the thesis that prove that with the right support from the government, cooperative group of agricultural producers may have an impact on social and economic development in rural areas and may be a chance of rebirth for Polish agricultural cooperatives.

Keywords: social economy, cooperative movement, agricultural producers groups.